

**OPRACOWANIE: WPŁYW ŚRODOWISKA RODZINNEGO NA
NIEPOWODZENIA SZKOLNE UCZNIÓW
– W UJĘCIU LITERARYJNYM PEDAGOGICZNYM.**

1. Pojęcie i klasyfikacja niepowodzeń szkolnych uczniów.

Proces edukacji odbywa się ciągle przez całe życie człowieka. Oddziałuje na niego otoczenie, wpływają bodźce interesów grupowych i indywidualnych. Okres najbardziej plastyczny pod tym względem to dzieciństwo człowieka. Dziecko przyjmuje spuściznę kulturową społeczeństwa, ucząc się jego mowy, bez możliwości rozpoznania, co w tym przekazie jest obiektywnie poznawcze, a co subiektywnie emocjonalne. Pierwszą instytucją edukującą dziecko jest rodzina, następnie zaś szkoła. Na osiągnięcia dziecka w szkole podstawowej wpływają różnorodne czynniki.

Zanim przystąpię do analizy czynników środowiskowych powodujących trudności w nauce szkolnej dziecka dokonam przedstawienia pojęcia i klasyfikacji niepowodzeń szkolnych.

Jan Konopnicki przez niepowodzenia szkolne rozumie „stan w jakim znalazło się dziecko na wskutek niespełnienia wymagań szkoły”.¹

Według Czesława Kupisiewicza „niepowodzenia szkolne występują w takich sytuacjach, które charakteryzują się brakiem harmonii między wymaganiami szkoły, a postępowaniem ucznia”.²

M. Marek-Ruka przez niepowodzenia szkolne rozumie „taki stan, który polega na występowaniu rozbieżności między obowiązującymi założeniami

---

¹ J. Konopnicki: Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Warszawa 1966, s. 14.

² Cz. Kupisiewicz: Pojęcie niepowodzeń szkolnych oraz główne kierunki badań nad ich przyczynami. „Wychowanie fizyczne i Higiena” 1972 nr9, s. 12.

programu nauczania i wychowania a faktycznie opanowanymi przez uczniów wiadomościami i umiejętnościami oraz nawykami”.³

Podążając za Czesławem Kupisiewiczem stwierdzam, że wśród niepowodzeń szkolnych wyróżniamy niepowodzenia wychowawcze i dydaktyczne. Niepowodzenia wychowawcze dotyczą zachowania uczniów w stosunku do okresowych rzeczy i zjawisk, zaś niepowodzenia dydaktyczne to takie, które charakteryzują się występującymi rozbieżnościami pomiędzy umiejętnościami i nawykami rzeczywiście opanowanymi przez uczniów, a materiałem do opanowania według zaleceń programu nauczania.

Niepowodzenia szkolne mogą mieć charakter przejściowy lub względnie trwałe. Skutkiem braku przewycięzania niepowodzeń przejściowych są niepowodzenia względnie trwałe.

Wincenty Okoń dokonuje podziału niepowodzeń szkolnych na ukryte i jawne.⁴ Niepowodzenia ukryte to bardzo drobne luki w wiadomościach lub umiejętnościach z dziedziny jednego tylko przedmiotu lub nawet tematu lekcji. W przypadku niedostrzeżenia przez nauczyciela niepowodzeń ukrytych, nie usunięcia ich w porę, niepowodzenia te rozrastają się i powodują powstanie niepowodzeń jawnych.

Czesław Kupisiewicz wyróżnia cztery fazy rozwoju niepowodzenia:

- 1) Pojawienie się drobnych luk w opanowanym przez uczniów materiale programowym w zakresie jednego tylko przedmiotu nauczania, powstanie niechęci do nauki tego przedmiotu.
- 2) Wystąpienie znacznych luk w wiadomościach z kilku przedmiotów nauczania, brak zainteresowań nauką, niechęć do nauki.
- 3) Wystąpienie drugoroczności; zaburzenia w zachowaniu uczniów.
- 4) Odsiew uczniów ze szkół.

Wykrywanie niepowodzeń szkolnych dokonuje się poprzez obserwację uczniów, ich braków w wiadomościach i umiejętnościach, analizę cech

---

³ M. Marek-Rurka: Niepowodzenia szkolne a niedostosowanie społeczne młodzieży. Warszawa 1976, s. 12.

⁴ W. Okoń: zakres dydaktyki ogólnej. Warszawa 1963, s. 222-223.

charakterystycznych występujących braków. Aby sprawnie zwalczać ukryte niepowodzenia szkolne konieczne jest poznanie ich przyczyn.

Niepowodzenia szkolne powodowane są wg Czesława Kupisiewicza następującymi czynnikami: społeczno-ekonomicznymi, biologiczno-psychologicznymi (biopsychicznymi), oraz pedagogicznymi.⁵

Jan Konopnicki wyróżnia następujące kompleksy przyczyn niepowodzeń szkolnych⁶: przyczyny intelektualne, emocjonalne, społeczne oraz przyczyny szkolne – organizacyjne i metodyczne.

Na podstawie wyróżnionych przyczyn przez ww. autorów stwierdzić można, że źródłem niepowodzeń szkolnych są sytuacje wpływające z różnorodnych dziedzin życia człowieka. Przyczyny wpływające ze środowiska rodzinnego zaliczamy do przyczyn społecznych.

Przyczyny społeczne obejmują „całokształt tych względnie trwałych warunków materialnych, społecznych i kulturalnych, które powodują niekorzystną sytuację życiową dzieci i młodzieży zarówno w środowiskach rodzinnych jak i poza szkolnych”.⁷ O warunkach materialnych decydują dochody rodziny, warunki mieszkaniowe, zaopatrzenie dzieci w odzież, obuwie i przedmioty niezbędne do nauki, zabawy i wypoczynku, a także sposób odżywiania i udział dzieci w pracach zarobkowych i zajęciach domowych dorosłych członków rodziny. Czynnikiem określającym sytuację społeczną dzieci są: wykształcenie i zawód rodziców ucznia, jego pozycja w rodzinie oraz w środowisku szkolnym

Kulturalnymi warunkami życia uczniów w środowisku rodzinnym jest jego dom rodzinny. Są one uzależnione od poziomu potrzeb kulturalnych rodziców i rówieśników, a także od możliwości ich zaspokojenia. Należy tu także zaliczyć poziom kultury ogólnej i językowej, dostęp do środków służących upowszechnianiu kultury, poziom opieki intelektualnej i moralnej nad dziećmi sprawowanej przez rodziców.

---

⁵ Cz. Kupisiewicz: Niepowodzenia dydaktyczne. Warszawa 1972, s. 23.

⁶ J. Konopnicki: Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Warszawa 1966, s. 14.

2. Przyczyny niepowodzeń szkolnych.

Niepowodzenia szkolne stanowią ciągle otwarty problem dla wielu badań. Zagadnienie to jest szczególnie ważne ze względu na fakt, że skuteczne zapobieganie niepowodzeniom szkolnym możliwe jest dzięki ustaleniu ich przyczyn. problemem tym zajmowali się tacy pedagodzy jak: M. Grzywak-Kaczyńska, B. Nawroczyński, a po drugiej wojnie światowej: W. Okoń, J. Pieter, J. Konopnicki, Cz. Kupisiewicz, H. Spinek i inni.⁸

Wymienieni autorzy podkreślają, że złe warunki środowiskowe przesądzają o losach dzieci i młodzieży. Warunki te, to przede wszystkim rozbicie rodziny i jej rozkład, alkoholizm rodziców i brak pozytywnego oddziaływania wychowawczego. Wymienione braki i niedomagania środowiska rodzinnego utrudniają, a nawet uniemożliwiają uczniom opanowanie przewidzianych programem wiadomości i umiejętności. powodują też zahamowanie prawidłowego rozwoju ich osobowości.

Przeprowadzono w Polsce szereg badań dotyczących niepowodzeń szkolnych wpływających ze środowiska rodzinnego. Tą problematyką zajęła się H. Radlińska. Wyniki tych badań opublikowano w roku 1937 w pracy zbiorowej pt. „Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych”. Badania dotyczyły warunków życia i wychowania, sytuacji materialnej dzieci w środowiskach miejskich i wiejskich. na ich podstawie można wysunąć następujące wnioski:

- 1) Niepowodzenia szkolne są w znacznej mierze wynikiem trudnych warunków materialnych dzieci oraz braku opieki
- 2) Warunki bytowe wpływają na ogólny rozwój dziecka, który warunkuje osiągnięcia w nauce

---

⁷ tamże, s. 15.

⁸ R. Pawłowska: Niepowodzenia szkolne uczniów kl. I-III, „Życie Szkoły” 1990 nr5, s. 284.

- 3) Losy szkolne dzieci zależą również od poziomu moralnego i umysłowego rodziców, ich stosunku do nauki dziecka oraz panującej w domu atmosfery kulturalnej i wychowawczej.⁹

We Francji po drugiej wojnie światowej przeprowadzono badania pod kierunkiem R. Gala. Badania te wykazały, że na opóźnienia uczniów w nauce szkolnej mają wpływ dwie grupy przyczyn:¹⁰

-) przyczyny ogólne- warunki, środki i metody pracy wychowawczo-dydaktycznej nauczyciela
-) przyczyny społeczno-środowiskowe, wśród których należy wyróżnić: niesprzyjające warunki rodzinne, brak odpowiedniej opieki rodzicielskiej, nadmierne obciążenie uczniów pracą.

Poważny wpływ warunków środowiskowych na rozwój dzieci i młodzieży wykazuje Cz. Kupisiewicz. Środowisko - jego zdaniem – odgrywa ogromną rolę w dziedzinie powstawania różnorodnych zaburzeń w zachowaniu się dzieci i nierzadko stosowanie takich, czy innych środków zaradczych trzeba zaczynać właśnie od jego zmiany. W wyniku badań, którymi objęto w latach 1948-1950 łącznie 150 dzieci w wieku obowiązku szkolnego, autor udowadnia tezę, w myśl której zaburzenie w zachowaniu się powstaje w miarę zakłócenia równowagi pomiędzy dzieckiem a środowiskiem.¹¹

Wśród przyczyn dominujących o charakterze ekonomiczno-środowiskowym na pierwszy plan wg J. Konopnickiego wysuwa się „całkowity brak opieki nad dzieckiem”. Ze względów ekonomicznych dotyczy losowych przypadków braku ojca i wtedy matka musi sama zarabiać na życie i opiekować się dzieckiem. Zdaniem J. Konopnickiego znajomość przyczyn niepowodzenia jest konieczna, w przeciwnym bowiem przypadku moglibyśmy usuwać jedynie zewnętrzne objawy niepowodzenia i to usuwać raczej bezskutecznie.¹²

---

⁹ Cz. Kupisiewicz: Przyczyny niepowodzeń szkolnych. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962 nr3, s. 150.

¹⁰ Cz. Kupisiewicz: Przyczyny niepowodzeń szkolnych. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962 nr3, s. 149.

¹¹ tamże, s. 156.

¹² J. Konopnicki: Powodzenia i niepowodzenia szkolne – przyczyny i środki zaradcze. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1957 nr2, s. 46.

Dotarcie do przyczyn niepowodzeń jest możliwe tylko przez:¹³

- 1) Dokładne i wszechstronne zbadanie indywidualnych przypadków.
- 2) Poznanie wzajemnej zależności stwierdzonych niepowodzeń i ich przyczyn, co umożliwi zastosowanie środków zaradczych.
- 3) Ustalenie przyczyn typu psychicznego, które w większości niepowodzeń odgrywają istotną rolę, pozostając przy tym w ścisłej łączności z czynnikami społecznymi i dydaktycznymi.

Bardzo ważnym problemem zajęła się E. Kozak, która z przeprowadzonych badań wywnioskowała, że najważniejszym składnikiem środowiska domowego wpływającego na osiągnięcia dzieci w nauce jest życie kulturalne i towarzyskie rodziców. Zaobserwowaną prawidłowość autorka zawarła we wniosku „im wyższy poziom kulturalny rodziny, tym bardziej prawdopodobne jest, że dziecko pochodzące z takiej rodziny będzie uzyskiwać lepsze wyniki w nauce szkolnej”¹⁴

Rodzina o wyraźnie zaznaczonych upodobaniach kulturalnych, o wysokim poziomie kultury ogólnej lepiej steruje rozwojem dziecka, wdraża racjonalne gospodarowanie czasem wolnym, rozbudza zainteresowania czytelnicze. Powoduje to pełniejszy rozwój umysłowy dziecka, ułatwia nawiązywanie kontaktów z rówieśnikami, poszerza jego wiedzę ogólną.

W rodzinie, w której nie dba się o dostarczenie dziecku odpowiednich lektur, w której jedynym sposobem spędzania czasu wolnego jest spędzenie go przy odbiorniku telewizyjnym, nierzadko przy alkoholu, nieuniknionym jest zahamowanie prawidłowego rozwoju dzieci. Zahamowania te powodują wówczas wystąpienie niepowodzeń szkolnych.

Przyczyną niepowodzeń szkolnych analizowaną przez H. Filipczuk¹⁵ jest tryb życia dziecka prowadzony w ciągu całej doby. Nad odpowiednim trybem życia dziecka powinni czuwać rodzice. Warunkiem wydajnej pracy umysłowej, osiągania dobrych wyników w nauce jest odpowiednia ilość wypoczynku,

---

¹³ K. Wasylkowska: Niepowodzenia w nauce szkolnej, przyczyny tkwiące w samym uczniu, „Psychologia Wychowawcza” nr5 1971.

¹⁴ E. Kozak: Środowiskowe uwarunkowania osiągnięć szkolnych uczniów klas początkowych. „Problemy Oświatowe Wsi” 1983 nr3, s. 144-148.

¹⁵ H. Filipczuk: Zapobiegamy trudnościom i niepowodzeniom szkolnym, „Problemy Oświatowe Wsi” 1983 nr3, s. 144-148.

zwłaszcza snu. Ważny jest także wypoczynek w ciągu dnia, np. po powrocie ze szkoły. Aby dziecko osiągnęło dobre wyniki w nauce racjonalny tryb życia powinien uwzględniać zarówno odpoczynek bierny w postaci dostatecznej ilości snu, a także wypoczynek czynny, zawierający ruch na świeżym powietrzu zapewniający dotlenienie organizmu.

Racjonalny rozkład zajęć sprzyjający wydajnej pracy powinien zawierać wykonywanie przez dziecko prac domowych jak: sprząatanie, pomoc przy gotowaniu, opieka nad rodzeństwem, zwierzętami, roślinami. Prace te dziecko powinno wykonywać w odpowiedniej ilości dostosowanej do możliwości fizycznych dziecka. Rozkład dnia sprzyjający osiąganiu dobrych wyników w nauce powinien uwzględniać możliwość utrzymania przez dziecko kontaktów z rówieśnikami. Dziecko zaspokaja wówczas swoje potrzeby społeczne, posiada towarzystwo do zabawy, co wpływa dodatnio na jego samopoczucie. Prawidłowy rozkład dnia dziecka warunkuje też regularne i właściwe odżywianie.

M. Jarosz¹⁶ stwierdza, że edukacyjne i życiowe szanse zwiększają lub przeciwnie redukcją takie czynniki, jak potrzeby i tradycje kształcenia w rodzinie, wykształcenie rodziców oraz ogólny poziom kultury. Autorka sądzi, że dzieci pochodzące z rodzin o niskim poziomie kultury mają znacznie gorszy start życiowy. Typ rodziny różnicuje również ich sytuację szkolną. Dzieci z rodzin wielodzietnych częściej napotykać na trudności, niż dzieci z rodzin mniej licznych.

W literaturze socjologicznej reprezentowany jest pogląd zgodnie z którym wykształcenie rodziców jest czynnikiem najsilniej determinującym nierówności w edukacyjnych karierach dzieci:

„ Źródłem nierówności w tym zakresie są nie tyle różnice materialne, ile poziom wykształcenia rodziców, stopień ich uczestnictwa w kulturze i zdolność przekazywania dzieciom motywacji dotyczących wykształcenia”.¹⁷

Współcześni badacze (J. Konopnicki. H. Spionek i inni)¹⁸ stwierdzają, że czynnik materialny nie stanowi już u nas decydującej przyczyny niepowodzeń

---

¹⁶ M. Jarosz: Nierówności społeczne, Warszawa 1984, s. 47.

¹⁷ W. Adamski i K. Zagórski: Szanse zdobywania wykształcenia w Polsce, Raport badań Warszawa 1979, s. 35.

szkolnych. Natomiast poziom kulturalny i atmosfera rodzinna nadal jest jeszcze w wielu przypadkach zasadniczą przyczyną braku postępów w nauce dzieci z różnych środowisk. Świadczą o tym wyniki badań zarówno autorów polskich i zagranicznych.

H. Spionek podobnie ujmuje ten problem sądząc, iż – „czynniki społeczno-środowiskowe mają istotny wpływ na powstanie zaburzeń rozwoju dziecka”.¹⁹

Wśród czynników środowiskowych na pierwsze miejsce wysuwa się wpływ nieprawidłowej struktury rodzinnej oraz jej wewnętrznej atmosfery, uzależnionej w pewnej mierze od właściwości psychicznych obojga rodziców.²⁰

Bardzo silny wpływ na wyniki pracy szkolnej uczniów wywierają stosunki rodzinne. Na ogólną liczbę 2138 zbadanych przez H. Hiebsza uczniów drugorocznych tylko 580 (27,1%) przypadkach stosunki te były „korzystne”, natomiast w 1558 (72,9%) przypadkach „niekorzystne”.

Na całokształt „niekorzystnych stosunków rodzinnych składają się – według autora – następujące czynniki:

-) brak opieki nad dzieckiem ze strony domu – 32,6 %
-) rozwody – 26,6 %
-) stałe nieporozumienia i kłótnie między rodzicami – 17,5 %
-) śmierć matki lub ojca – 9,8 %
-) pobyt dziecka w zakładzie wychowawczym – 3,6 %

Istnieje przy tym wyraźna korelacja pomiędzy niekorzystnymi stosunkami rodzinnymi a różnorodnymi zaburzeniami w zachowaniu się dzieci, ich niechętną postawą wobec szkoły i nauki, barkiem dojrzałości szkolnej oraz złym stanem zdrowia.²¹

Podsumowując analizę przyczyn wpływających ze środowiska rodzinnego stwierdzam, że istotny wpływ ma atmosfera rodzinna. Przez pojęcie to rozumiem całokształt analizowanych wyżej przyczyn niepowodzeń szkolnych. Tylko w

---

¹⁸ Cz. Kupisiewicz: Przyczyny niepowodzeń szkolnych. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962 nr3, s. 157.

¹⁹ H. Spionek: Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń, Warszawa 1970, s. 161.

²⁰ H. Filipczuk: Zapobiegamy trudnościom i niepowodzeniom szkolnym, „Problemy Oświatowe Wsi” 1983 nr3, s. 119-122,; s. 125-126.

²¹ Cz. Kupisiewicz: Przyczyny niepowodzeń szkolnych. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1962 nr3, s. 157.

rodzinie, gdzie panuje dobra i spokojna atmosfera dziecko czuje się bezpiecznie. Nie sprzyja powodzeniu szkolnemu atmosfera nerwowości, ciągłego pośpiechu, chaosu i nieporządku. Na atmosferę rodzinną poza stosunkami między rodzicami składają się także ogólny nastrój panujący w domu oraz stosunek rodziców do dzieci.